

Н. І. Мезенцева, І. О. Мостова
Київський національний університет
імені Тараса Шевченка
provotarnat@ukr.net

ДЕПОПУЛЯЦІЯ НАСЕЛЕННЯ КІРОВОГРАДСЬКОЇ ОБЛАСТІ: СУЧАСНИЙ СТАН ТА НАСЛІДКИ

Постановка проблеми. Україна належить до держав з першим типом відтворення населення і характеризується як держава із суттєвими демографічними проблемами. Більшість передумов депопуляції населення України склалися ще у 70-80-ті роки ХХ ст. і проявляються нині дуже низькими показниками народжуваності та природним скороченням населення. Водночас демогеографічні процеси в Україні мають регіональні відміни і характеризуються різними тенденціями та залежностями від соціально-економічних чинників. Регіоном з найгострішим проявом демографічних проблем є Кіровоградська область, що і зумовило необхідність її дослідження.

Аналіз останніх публікацій та досліджень. Теоретичні та прикладні розробки фахівців з географії населення і розселення в Україні викладені у працях В.Джамана, А. Доценка, Л. Немець, Ю. Пітюренка, М. Фащевського, В. Яворської, І. Гудзеляк та інших вчених. Незважаючи на значну кількість праць, присвячених цій проблематиці, актуальним залишається дослідження сучасних демографічних тенденцій в регіонах.

Формулювання мети і завдань. Метою публікації є аналіз сучасної демогеографічної ситуації в Кіровоградській області та виявлення негативних наслідків депопуляції населення.

Виклад основного матеріалу дослідження. У 2012 році чисельність населення Кіровоградської області становила 1002,4 тис. осіб. і порівняно з даними перепису населення 1989 року зменшилось на 232 тис. осіб. Основним фактором скорочення населення у більшості районів області є

природне його скорочення (депопуляція), викликане рядом соціально-економічних, демографічних та соціально-психологічних факторів. Насамперед, відсутністю робочих місць, низькими доходами населення, погіршенням статеві-вікової його структури тощо.

Поряд із депопуляцією в Кіровоградській області відбувається процес старіння населення. З часом це може зумовити ускладнення ситуації на ринку праці регіону, що проявиться у дефіциті трудових ресурсів в регіоні, особливо у дефіциті висококваліфікованої робочої сили. Так, у віковій структурі населення Кіровоградської області дуже високою є частка осіб пенсійного віку (26,8%) та низькою – дітей і підлітків (15,2%). Найвища частка осіб пенсійного віку характерна для Олександрівського, Світловодського, Вільшанського, Голованівського та Ульяновського районів. У Кіровоградській області частка осіб, молодших за працездатний вік, вища, ніж в середньому по Україні (14,2%). Водночас осіб, старших за працездатний вік також більше порівняно з середньоукраїнським показником на 2,4%. Це є несприятливим для відтворення трудових ресурсів потенціалу. Особливо з врахуванням того, що в Кіровоградській області, як і в Україні, існує тенденція до зростання у віковій структурі населення частки осіб старших за працездатний вік та зменшення частки осіб, молодших за працездатний вік. В області цей процес протікає більш інтенсивно, оскільки динаміка таких змін за період з 1997 по 2010 роки в регіоні відповідає 1,7%, а в Україні – 1,5%.

В сільській місцевості вікова структура населення гірша для його відтворення, ніж в містах, оскільки частка населення у віці старшому за працездатний тут становить 29,1%, а особи працездатного віку лише 54,5%.

У статевій структурі населення Кіровоградської області переважають жінки (544,5 тис. осіб) над чоловіками (459,1 тис. осіб). Серед населення молодших вікових груп переважають чоловіки, у старшому віці значною є перевага жінок. В середньому в Кіровоградській області на 1000 жінок

припадає 843 чоловіки. Найбільше чоловіків на 1000 жінок припадає в Петрівському та Устинівському районах, а у Світловодському та Ульяновському районах - найменше. Для регіону характерна така тенденція: у містах співвідношення чоловіків і жінок працездатного віку майже однакове, а в сільській місцевості переважають жінки. Слід зазначити, що як в містах, так і в селах області, кількість новонароджених хлопчиків і дівчаток є майже однаковою, але у віці після 20 років спостерігається переважання жінок у статевій структурі, що зумовлено високим показником смертності серед чоловічого населення. Перевага жінок у старшій віковій групі пояснюється тим, що тривалість їхнього життя в області, як і в Україні, на 11,5 років більша, ніж у чоловіків.

Середній вік населення Кіровоградської області становить 41,2 років, тоді як в Україні – 40,3 років. При цьому середній вік чоловіків – 38,3 роки, жінок – 43,7 років. Середній вік міських жителів нижчий, ніж жителів сільської місцевості (40,8 років та 41,9 років відповідно).

«Наймолодшими» в області є жителі Компаніївського району, чий середній вік становить 39,2 роки, а «найстаршим» є населення Олександрівського і Світловодського районів (43,6 та 43,5 років відповідно).

Середня очікувана тривалість життя населення при народженні в Кіровоградській області збільшується. Так, у період з 1995 по 2002 роки вона становила в середньому 66,5 років, у 2006-2007 роках – 67,1 років, а в 2009-2010 роках – 69,0 років. Це нижче, ніж в середньому по Україні (70,4 років).

У 2000 році на території області народилось 7,9 осіб на тис. жителів, тоді як померло 18,0 осіб на тис. жителів. Відповідно природне скорочення населення у 2000 році загалом по області становило -10,1 осіб на тис. жителів. Для порівняння, у 1940 році природний приріст населення області становив 12,2 осіб на тис. жителів. Найнижчі показники природного скорочення населення в області (-10,5 осіб на тис. жителів) були зафіксовані у 2005 році. У 2010 році найвищі коефіцієнти народжуваності в області були

у Знам'янському та Компаніївському районах, а найнижчі показники народжуваності мали Гайворонський, Голованівський та Вільшанський райони. Коефіцієнт смертності населення регіону у 2010 році склав 17,4 чол. на тис. жителів і був найнижчим у Новгородківському, Маловисківському та Петрівському районах, а найвищим – у Олександрівському та Онуфріївському районах.

Причинами низької народжуваності та високої смертності населення в регіоні є, насамперед, низький рівень доходів населення, відсутність достатньої державної підтримки молодих сімей, вікова структура населення, високий рівень його захворюваності та низький рівень медичного обслуговування. Крім того на народжуваність в регіоні впливають нестабільність шлюбу та високий рівень розлучуваності. Наприклад, у 2010 році кількість зареєстрованих шлюбів була майже на половину меншою за показник 1995 року. Найчастіше розлучаються люди тривалість шлюбу яких становить від 1 до 4 років.

Загалом надмірна смертність на Кіровоградщині зумовлена низкою факторів, серед яких ключову роль відіграють екологічні та соціально-економічні чинники. В результаті високого радіаційного фону у зв'язку із значними покладами уранових руд в межах області, смертність населення від онкологічних захворювань у Кіровоградській області є на 14% вищою, ніж у середньому по Україні [2].

В Кіровоградській області за показниками природного руху населення можна виділити три групи адміністративних одиниць: з найгіршими показниками природного скорочення населення (Голованівський, Вільшанський, Олександрівський, Світловодський та Онуфріївський райони); з середніми в регіоні показниками природного скорочення населення (Гайворонський, Ульяновський, Новоархангельський, Новомиргородський, Знам'янський, Олександрійський та Вільшанський райони); з найменшими в регіоні показниками природного скорочення населення (Добровеличківський,

Новоукраїнський, Маловисківський, Кіровоградський, Компаніївський, Бобринецький, Устинівський, Новгородківський та Петрівський райони).

Інтенсивність природного скорочення населення Кіровоградської області в період з 2000 по 2011 роки мала тенденцію до зменшення і у розрахунку на тис. жителів становила 7 осіб у 2011 році проти 10,5 осіб у 2000 році.

На депопуляцію населення області впливає рівень дитячої смертності. Дитяча смертність в містах є вищою, ніж в сільській місцевості. Є відмінності у рівнях смертності дівчаток та хлопчиків: ймовірність померти у чотирирічного хлопчика на 33% вища, ніж у дівчинки, у десятирічному віці хлопчиків помирає вже втричі більше, ніж дівчаток. Починаючи з 2008 року смертність серед новонароджених в області поступово зменшується.

З використанням методу ранжування в межах Кіровоградської області виділено 5 груп районів за впливом природного руху населення на відтворення робочої сили в регіоні. В якості показників використано коефіцієнти народжуваності, смертності, природного скорочення населення, частки пенсіонерів та дітей і підлітків у віковій структурі населення.

1. група – з найсприятливішими показниками для відтворення робочої сили: Бобринецький, Компаніївський, Новгородківський, Новоукраїнський та Устинівський райони;

2. група – із відносно сприятливими показниками для відтворення робочої сили: Добровеличківський, Долинський та Маловисківський райони;

3. група – з несприятливими показниками для відтворення робочої сили: Гайворонський, Знам'янський, Кіровоградський, Новомиргородський, Олександрійський, Петрівський та Ульяновський райони;

4. група – із дуже несприятливими показниками для відтворення робочої сили: Вільшанський, Голованівський, Новоархангельський, Онуфріївський та Світловодський райони;

5. група – із катастрофічно несприятливими показниками для

відтворення робочої сили: Олександрівський район [1].

Негативні наслідки зміни розселенських процесів в Кіровоградській області почали проявлятися ще з 70-х років 20 ст. Насамперед, вони проявлялися у зменшенні чисельності сільського населення та збільшенні відтоку населення з регіону. Середня густота населення Кіровоградської області в 1991 році становила 50,6 осіб/кв. км, 2003 році – 45,4 осіб/кв. км, а у 2010 році – знизилась до 41,4 осіб/кв. км.

Кількісні співвідношення міського та сільського населення Кіровоградської області зазнавали суттєвих змін. Міські жителі області становлять 61,7%, а сільські 38,3%. Ситуація кардинально відрізняється від тієї, яка була в 1939 році, коли кількість населення складала 1,2 млн. осіб, а сільське населення становило 81,6% від загальної його кількості. В середині 70-х років XX ст. чисельність міських і сільських жителів в регіоні була однаковою. Стрімке зростання міського населення відбулося в кінці 70-х років і було зумовлено будівництвом нових підприємств міст Олександрії, Кіровограда та Знам'янки. Сільське населення чисельно зменшувалося у зв'язку з популярністю міського способу життя та міграцією до міст.

У 2010 співвідношення між типами поселень у Кіровоградській області було таким: 10 міст : 22,5 смт : 836 сільських поселень, а в Україні співвідношення між типами поселень мало такий вигляд: 10 міст : 19,3 смт : 620 сіл.

Міське населення характеризується нерівномірним територіальним розподілом. Найвища концентрація міського населення характерна для Кіровоградського, Олександрійського, Світловодського та Знам'янського районів. На території зазначених адміністративних районів зосереджено близько 70% від загальної чисельності міського населення області. Найменше міських жителів проживає в Устинівському, Компаніївському та Вільшанському районах.

Бобринецький, Компаніївський і Голованівський райони

характеризуються високою густрою сільських поселень. Найвищими показниками людності сільських поселень відзначаються Ульяновський, Знам'янський і Гайворонський райони.

В Кіровоградській області інтенсивно зникають села. Так, за 20- річний період з 1991 по 2011 рік з карти Кіровоградської області зникло 21 село, зокрема в Новоархангельському районі – 5, Новоукраїнському – 3, Устинівському – 2 Компаніївському – 2. Динаміка скорочення чисельності населення області в цілому та в містах і сільській місцевості та кількість зниклих сіл відображені на рис. 1.

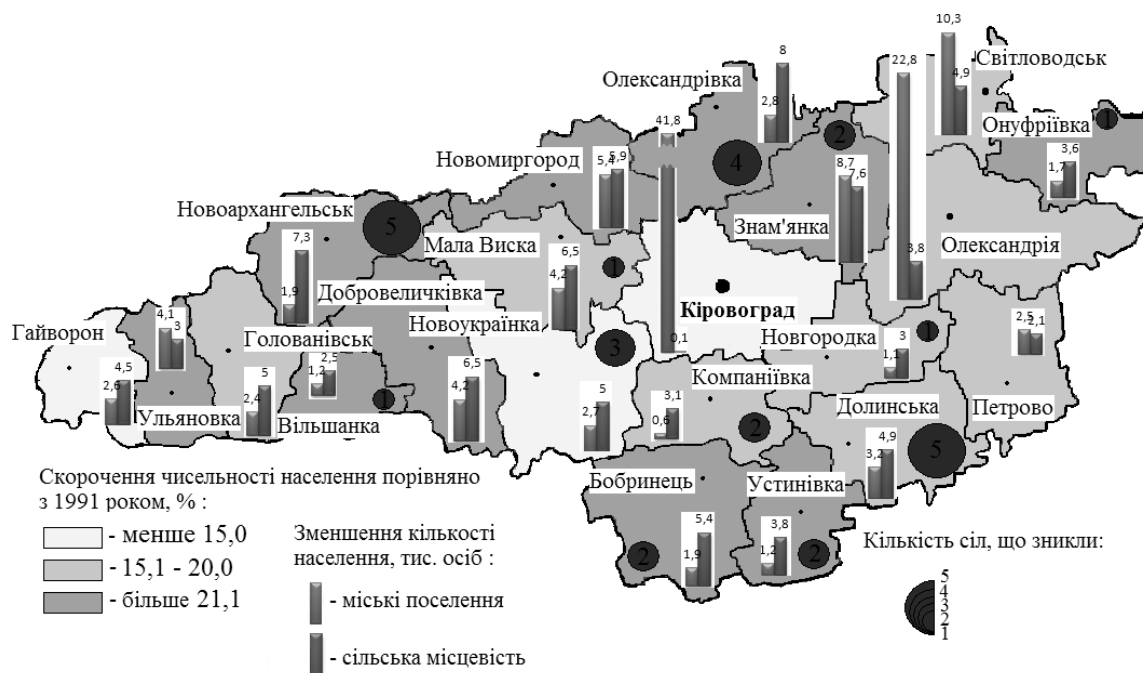

Рис. 1. Динаміка скорочення чисельності населення та зникнення сіл у Кіровоградській області з 1991 по 2010 роки

Список використаних джерел

1. Мостова І. О. Соціально-економічні чинники формування регіонального ринку праці Кіровоградської області / Мостова І. О. // Науковий часопис Національного педагогічного університету імені М. П. Драгоманова. Серія 4. Географія і сучасність. – К., 2012. – Вип. 15 (27). – С. 172–176.

2. Трудовий потенціал Кіровоградської області : стан та перспективи розвитку : колективна монографія / за ред. М. В. Семикіної. – Кіровоград : ВАТ “Кіровоградське видавництво”, 2008. – 304 с.
3. Статистичний щорічник Кіровоградської області за 2010 рік / за ред. Л. Б. Дівель. – Кіровоград : Головне управління статистики в Кіровоградській області, 2011. – 527 с

